

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดบริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ A Critical Study of the Concept of Consumerism according to Buddhadasa Bhikkhu

พระมหานคร จันทราช

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10903

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดบริโภคนิยม การบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนาและแนวคิดบริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุซึ่งการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และผลงานของพุทธทาสภิกขุตลอดจนงานเขียนผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า บริโภคนิยมเป็นกิจกรรมที่มุ่งตอบสนองตัวตนให้ดูทันสมัย มีเสน่ห์ มีชีวิตที่ภูมิฐานเป็นการสร้างและสะท้อนอัตลักษณ์ที่แปลกใหม่กว่าคนอื่น เป็นการตอบสนองคุณค่าเทียมมากกว่าจะบริโภคเพื่อคุณค่าแท้ ในขณะที่การบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการบริโภคตามหลักของ (1) โยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาเลือกเฟ้นคุณค่าแท้ของสิ่งที่จะบริโภค (2) หลักสันโดษ คือ การรู้จักยินดีพอใจในสิ่งที่มี และ (3) หลักมัตตัญญุตตา คือ การรู้จักความพอดีและพอประมาณในการบริโภคตามความจำเป็นซึ่งเป็นการบริโภคที่ถูกต้องและเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความดีงามจนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพานได้

สำหรับบริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ หมายถึง การบริโภคที่เกินความจำเป็นจึงมีการแสวงหาและสะสมมากเกินไป มีความลุ่มหลงในรสแห่งความสุขทางผัสสะเป็นการมุ่งตอบสนองสัญชาตญาณ “กิน กาม เกียรติ” อันก่อให้เกิดปัญหาต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมจนอาจถึงขั้นทำให้โลกวิฤตได้ตั้งท่านได้เตือนสติไว้ว่า “หากศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะวินาศ” พุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาบริโภคนิยม (1) ด้วยการสร้างจิตสำนึกใหม่ คือ การสร้างโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ใหม่เพื่อออกจากแนวคิดแบบอัตโนมัติ การคิดตามหลักไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตาและสุญญตา และ (2) ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ตามหลักของอริยมรรค ไตรสิกขาและอินทรีย์สังวรซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการออกจากบริโภคนิยม

คำสำคัญ : บริโภคนิยม พุทธทาสภิกขุ

Abstract

This research aimed to study the concept of consumerism, consumption in Buddhism, and consumerism in Buddhadasa Bhikkhu's point of view. It involved documentary research mainly focused on Tipitaka and Buddhadasa Bhikkhu's works. The findings revealed that consumerism refers to self-indulgence implying one's modernization, charm, and luxurious life creating a new identity that transcends others. It is consumption not only for satisfying basic needs but for further pseudo-needs. In Buddhism, consumption is always made under the principles of (1) Yonisomanasikra, critical reflection of real value of what is to be consumed, (2) Santosa, contentment with what one has, and (3) Mattaṅkiṭṭ, moderation in consumption. Appropriate consumption leads to the development and upgrading of life and finally to the ultimate goal of life, Nibbana. For Buddhadasa Bhikkhu, consumerism refers to excessive consumption beyond basic needs leading to unnecessary competition and accumulation. A consumer is self-indulgent and mainly responds to the instinct of 'eating, sensual desires, and fame'. As a result, there are complicated problems for oneself, society and the environment. This may lead to global crisis, Buddhadasa Bhikkhu warning that the world would be destroyed if morality is ignored. He prescribed the way out of consumerism by means of (1) raising new conscience and (2) renewing one's behaviours. The new conscience is a point of view beyond egotism, based on the principles of Tilakkhana (Three Common Characteristics of Things), Idappaccayatt (Independent designation), and Suññata (Emptiness). Renewing one's behaviours can be done according to the principles of Ariyamagga (Noble Path), Tisikkht (Threefold Training), and Indriyasamvara (Sense Restraint), the antidotes of consumerism.

Keywords: Consumerism, Buddhadasa Bhikkhu

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) นับว่าเป็นยุคที่ผู้คนมีกิจกรรม บรรทัดฐาน ความ

ทางภูมิศาสตร์หรือเคยมีวิถีปฏิบัติดั้งเดิมที่แตกต่างกันให้มาอยู่รวมกันในขอบเขตระดับโลก และมีวิถีปฏิบัติอย่างเดียวกันเป็นยุคของหมู่บ้านโลก (Global Village) ซึ่งกระแสการบริโภคนิยม (Consumerism) ได้แผ่ปกคลุมโลกไปทั่วระแวกทุกมุมโลก ทุกชั้นวรรณะ ทุกศาสนา และทุกระบบการเมือง แม้แต่ศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลามซึ่งเป็นศาสนาชั้นนำแห่งยุคในอดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่สามารถแผ่รัศมีแห่งตนไปเทียบเท่ากับบริโภคนิยม พร้อมกันนั้นศาสนาชั้นนำดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลในร่างทรงของบริโภคนิยมดังนั้นบริโภคนิยมจึงนับได้ว่าเป็นศาสนาใหม่ (Modern Religion) เป็นศาสนาชั้นนำแห่งยุคสมัยใหม่และเป็นคลื่นลูกใหม่ที่กำลังเฟื่องฟู โดยมีศาสนิกชนมาแทนกันอย่างล้นหลามไปทั่วทุกมุมโลก ซึ่งบริโภคนิยมได้วิวัฒนาการคือการแตกหน่อโดยการสะท้อนตัวเองมาจากวัตถุนิยมอันเป็นผลพวงของความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม(Capitalism) มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์มีความต้องการที่ไร้ขีดจำกัด ซึ่งความต้องการขั้นพื้นฐานในลักษณะเช่นนี้ มีพระพุทธพจน์ได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า แม้น้ำเสมอด้วยดินหาไม่มี (ขุ.ธ.25/251/116) ความอยากจะได้ยากในโลก (ส.ส.15/79/85) เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าใจธรรมชาติมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอย่างไม่ถ่องแท้หรืออย่างไรรอบด้านและใช้ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์มาเป็นสมมุติฐานเบื้องต้นที่สำคัญ (Basic Assumption) ในการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมมีความพยายามที่จะผลิตและขายให้ได้กำไรมากที่สุด จึงใช้วิธีการขายสินค้าและบริการด้วยการใช้ยุทธศาสตร์การตลาดและการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) กระตุ้นและเร่งเร้าให้เกิดความต้องการบริโภคอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้คนแสวงหาความสุขในนามของความมั่งคั่ง (Wealth) ผู้คนส่วนใหญ่ถูกมอมเมาด้วยระบบการตลาด จนไม่รู้ว่าจะไร้เหมาะสม ไม่เหมาะสม ดี ไม่ดี ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง บริโภคด้วยความอำนาจของโมหะคือความหลงจนเกิดเป็นปัญหาหรือผลกระทบระหว่างความสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างกว้างขวางดังต่อไปนี้

ปัญหาในระดับปัจเจกบุคคล (Individual Crisis) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตใจได้ถูกแบ่งแยกออกจากกันและกัน ผู้คนให้ความสำคัญกับการตอบสนองในส่วนตัวตนหาที่มีได้มีความจำเป็นต่อร่างกาย ชาติความรอบคอบทำให้มนุษย์ไม่รู้จักรักใคร่และไม่รู้จักคุณค่าของวัตถุสิ่งเสพทำให้มีความนิยมฟุ้งเฟ้อและฟุ่มเฟือย

ปัญหาในระดับสังคม (Social Crisis) ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์หรือสังคมตกอยู่ภายใต้การแบ่งแยกระหว่างตัวฉัน (Self Conscious) กับคนอื่น (Others) ในระดับพื้นฐานจนถึงการแบ่งแยกกันระหว่างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ วัฒนธรรม ภาษา และศาสนา

ปัญหาในระดับธรรมชาติ (Environmental Crisis) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์ในสถานะที่ได้แยกตนเองออกมาจากธรรมชาติและถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลางโดยมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติในรูปแบบของการเอาชนะ ขูดรีดและเบียดเบียนเอาประโยชน์จากธรรมชาติให้ได้มากที่สุดจึงก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมและมลพิษร้ายแรงขึ้น (กุลลินี มุทธากุลิน, 2539)

พุทธทาสภิกขุเห็นว่าวิกฤตการณ์ทั้ง 3 ระดับ เป็นเพราะมนุษย์มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอัตตาคือเรื่องของ "ตัวกู ของกู" ที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวไปจนถึงแก่แก่แท้หรือสารัตถะอันสำคัญของชีวิตตรงตามความเป็นจริงจึงทำให้มนุษย์มุ่งตนแต่ตัวกูเพียงเพื่อตอบสนองแต่สัญชาตญาณ 3 ก คือ "กิน กาม เกียรติ" ที่เป็นโทษและภัยภัยอันร้ายกาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมต่อมนุษย์โดยตรง พุทธทาสภิกขุเห็นโทษและภัยภัยของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมดังกล่าวจึงตั้งปณิธานในการตั้งโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมด้วยการเป็นทิฐฐานุคติ คือ การเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยการดำรงชีวิตด้วยความสมถะซึ่งมีความเรียบง่าย ประหยัดและมีประโยชน์สูงไปส่วยให้จิตใจตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาและวัตถุสิ่งเสพ ตรงตามคติพจน์ของสวนโมกข์ คือ "เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง" พร้อมกับการพัฒนาสวนโมกข์ให้เป็นศาสนสถานที่มีคนเข้าให้มีการประพฤติและการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักของศาสนา

นอกจากนั้นท่านยังได้เสนอแนวทางในการออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมด้วยการสร้างจิตสำนึกใหม่และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่เพื่อถ่วงดุลและชะลอกระแสบริโภคนิยมอันเชี่ยวกรากไม่ให้มีมากเกินไป คุณภาพเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้หากมนุษย์มีความคิดถูกต้องด้วยการมีวิสัยทัศน์ใหม่เกี่ยวกับการแสวงหาความสุขและความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์ การสร้างจิตสำนึกใหม่และการมีพฤติกรรมใหม่หาเป็นการลดความสำคัญของวัตถุที่มีต่อชีวิตให้เหลือแต่เพียงชายขอบไม่ แต่เป็นการแสวงหาทางเลือกใหม่ให้แก่ชีวิตและภาพแทนที่จะนำมนุษย์ไปสู่สภาวะของความเจริญรุ่งเรืองที่แท้จริงพร้อมทั้งพบความสุขที่สอดคล้องกับธรรมชาติภายในของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดบริโภคนิยม
- 2.2 เพื่อศึกษาการบริโภคนิยมตามหลักพระพุทธศาสนา
- 2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดบริโภคนิยมตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการ

การวิจัยด้วยการรวบรวมและได้วิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิคือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ผลงานของพุทธทาสภิกขุตลอดจนงานเขียนผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง

4.สรุปผลของการวิจัย

สรุปผลการวิจัยแบ่งเป็น 3 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ แนวคิดบริโภคนิยม การบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนา และบริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 แนวคิดบริโภคนิยม

ในสังคมบริโภคนิยมผู้คนบริโภคสิ่งของที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตประจำวันด้วยความสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการเข้าใจในการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ของตัวตนโดยผ่านการจัดรูป การจัดการ การผลิต การออกแบบ และการจัดจำหน่ายในรูปของสินค้าและบริการ (สุวรรณ สภาอนันท์, 2541) ผู้คนมุ่งบริโภคเพื่อสนองความพึงพอใจ (Pleasure) เป็นหลักซึ่งมีการบริโภคและใช้สอยมากเกินไป (Over Consume) บริโภคเพียงเพื่อเสียสละท่อน เพื่อโอ้อวดความหรูหราความโก้เก๋และความทันสมัยมากกว่าการบริโภคเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ เป็นการพัฒนาชีวิตจนเป็นสังคมบริโภคนิยมซึ่งมีลักษณะสำคัญได้แก่

ลักษณะประการที่ 1 ในสังคมบริโภคนิยม ผู้ผลิตทำการผลิตในสิ่งที่ตนไม่ได้บริโภค ส่วนผู้บริโภคได้บริโภคในสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิต ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตและการบริโภค การผลิตไม่ได้ผลิตเพื่อบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานแต่ผลิตเพื่อขายและหวังกำไร ส่วนการบริโภคมีเป้าหมายเพียงเพื่อตอบสนองความกระสันอยากแห่งอัตตา คือ กิเลสตัณหา ได้แก่ความต้องการเทียม โดยไม่ได้ตอบสนองความต้องการแท้ซึ่งเป็นความต้องการของชีวิตตามธรรมชาติ

ลักษณะประการที่ 2 ในสังคมบริโภคนิยม ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้บริโภคสิ่งจำเป็นพื้นฐาน คือปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคเพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิต แต่ผู้คนในสังคมบริโภคนิยมมีความนิยมบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นเพื่อความสบายให้ความเพลิดเพลิน เช่น โทรทัศน์ วีดีโอ คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป และโทรศัพท์มือถือ เป็นต้น เพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายบ่งบอกถึงความหรูหรา ความทันสมัย ชีวิตที่มีภูมิฐาน และชีวิตที่มีระดับเท่านั้น

ลักษณะประการที่ 3 ในสังคมบริโภคนิยม ผู้คนใช้เวลาว่างในการเสพการบริโภคและการครอบครองวัตถุสิ่งเสพและการบริการด้วยการดูหนัง ฟังเพลง ดูคอนเสิร์ต การ

การใช้โทรศัพท์มือถือและการท่องเที่ยวไปกับโลกของอินเทอร์เน็ตมากขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นการเปลืองเวลาว่างส่วนใหญ่ของผู้คนในสังคมบริโภคนิยมที่เปลี่ยนไปจากอดีต

ลักษณะประการที่ 4 ในสังคมบริโภคนิยม ผู้คนไม่ได้บริโภควัตถุสิ่งเสพที่จำกัดประเภทที่เป็นรูปธรรมซึ่งมีกล้องถ่ายรูป โทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น แต่บริโภคได้เสพสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้นได้แก่การเสพประสบการณ์และการเสพการบันเทิงต่าง ๆ ซึ่งมีการดูหนัง ฟังเพลง ท่องเที่ยว เล่นเกม ผจญภัย กิจกรรมขี่ม้า ดิสโก้ ฟุตบอล เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจคือการเปลี่ยนไปบริโภคสิ่งที่เป็นนามธรรมทั้งหมด (พระไพศาล วิสาโล, 2551) จะเห็นได้ว่าผู้คนในสังคมบริโภคนิยมมีความนิยมบริโภคสิ่งเสพที่เป็นนามธรรมคือการบริการและประสบการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีความนิยมเสพสัญลักษณ์ (Brand Name) ทั้งยี่ห้อหรือตราสินค้าชื่อดัง (Brand Name) ในปัจจุบันผู้คนให้ความสำคัญกับยี่ห้อของสินค้ามาก หากเป็นยี่ห้อดังไม่ว่าสินค้าจะมีที่รุนก็แบบต้องซื้อหามาใช้ ยี่ห้อดังจึงมีความสำคัญต่อผู้คนมากกว่าคุณสมบัติทางกายภาพของสินค้า การสร้างยี่ห้อ (Brand) เป็นสิ่งที่สื่อโฆษณาอุปโลกนคุณค่าทางรสนิยมขึ้นเพื่อกระตุ้นการผลิตและการบริโภค เป็นผลให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในแง่ใดแง่หนึ่งคือ อำนาจ ความสามารถ สถานภาพสูงทางสังคมให้กับผู้บริโภคเมื่อใช้สินค้ายี่ห้อแบบนี้ (ดังกมล ณ ป้อมเพชร์, 2550) ผู้คนในสังคมบริโภคนิยมจึงให้ความสำคัญกับยี่ห้อดังของวัตถุสิ่งเสพ เพราะเชื่อว่าสินค้าที่ตอบสนององอาจทันตา คือ การได้มีและได้เป็นตามใจอยากของตนได้ ยี่ห้อดังเหล่านี้กลายเป็นสัญลักษณ์แทนคุณสมบัติบางอย่างที่ผู้คนอยากมีอยากเป็น เป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย ความมีรสนิยมและความฉลาดปราดเปรียวซึ่งโฆษณาได้นำความรู้สึกเหล่านี้มาเชื่อมโยงเข้ากับอัตตาแห่งตนของผู้บริโภคเพื่อกระตุ้นความต้องการบริโภคสินค้า โดยที่ผู้บริโภคจะไม่ยอมหยุดอยู่แค่ซื้อสินค้าและบริการตามอัตภาพของตนเอง

สินค้าที่ประสบความสำเร็จทางการตลาดมักจะเป็นสินค้าที่เชื่อมโยงมิติแห่งการบริโภค การ ความคิดฝัน และความทะยานอยากของผู้บริโภคผนวกเข้ากับภาพลักษณ์ของสินค้าอย่างสโลแกนที่ว่า "ความเก่งความเป็นผู้ชนะ" "คุณภาพและความแปลกใหม่ที่สวมใส่ได้" "กิจกรรมล้ำสมัยเพื่อชายคนนั้น" (สมรักษ์ สิงห์กานานนท์, 2538) ประเด็นสำคัญของบริโภคนิยมคือ บริโภคนิยมเริ่มต้นด้วยการให้ความสุขสบายทางกายหรือปรนเปรออายตนะทั้งห้า แต่ถึงที่สุดแล้วบริโภคนิยมมุ่งความต้องการที่ลึกลงไปกว่านั้นคือ การได้มี ได้แสดงตนให้แก่ตัวตนใหม่ที่พึงปรารถนา ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้กินแมคโดนัลด์เพราะรสชาติอร่อยของกินไม่ได้ใช้ของเหล่านี้ก็เพราะนุ่มเท้า หากเพราะต้องการเป็นคนรุ่นใหม่หรือเพราะอยากเป็นผู้นำ ส่วนผู้หญิงชวนชายหาคณะเป่าหุ่ยสวิตต้องมาสะพายเพื่อจะได้เป็นคนทันสมัยหรืออย่างน้อยก็ทัดหน้าเทียมตา ความมีภูมิฐานเป็นสาเหตุทำให้ผู้คนอยากมีรถ

เบนซ์ทำให้เพราะขับนุ่มหรือปลอดภัยไม่ เหตุผลรองลงไปคือเพื่อแข่งกันบริโภคและอวดอวดมีทั้งหมดเป็นการตอบสนองความต้องการทางจิตใจ หาใช้ความสุขทางกายอีกต่อไป ความสุขทางใจดังกล่าวอิงอาศัยกับความรู้สึกว่าตนได้เป็นอะไรบางอย่างที่ดีขึ้น เป้าหมายเพื่อการมีตัวตนที่ดีกว่าเดิม ทำให้บริโภคนิยมไม่ต่างจากศาสนาโดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากนิยามของสเตฟานี กาชกา กล่าวว่า "เป็นหนทางในการพัฒนาตนการประจักษ์แจ้งแห่งตนและการยังตนให้ใพบูลย์" (พระไพศาล วิสาโล, 2543) ซึ่งลักษณะของบริโภคนิยมมี 3 ประการดังนี้

1. ความเพลิดเพลินสนุกสนาน บริโภคนิยมได้ปรนเปรอตัวตนในระดับพื้นฐานไป กับมนุษย์คือการได้ตอบสนองความต้องการทางประสาททั้ง 5 ได้แก่การตอบสนองต่อความกดดัน

2. ความหลากหลายของวัตถุสิ่งเสพ บริโภคนิยมนอกจากจะให้ความตื่นตาตื่นใจแล้วยังทำให้ผู้บริโภครู้สึกถึงอิสรภาพและเสรีภาพในแง่ที่สนองความต้องการของตัวตนได้อย่างไม่มีข้อจำกัด

3. อำนาจ บริโภคนิยมได้ให้อำนาจแก่ผู้บริโภคซึ่งเป็นสิ่งที่รู้สึกได้เมื่อได้เป็นเจ้าของวัตถุสิ่งเสพหรือการซื้อบริการเพราะสามารถบงการวัตถุสิ่งเสพหรือสิ่งผู้ให้บริการได้จึงเป็นการเสริมและสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่ตัวตนคือ มานะ

4. สถานภาพ บริโภคนิยมทำให้ผู้บริโภครู้สึกว่าเพิ่มพูนขึ้นคือการได้สถานภาพใหม่เมื่อได้เสพและได้ครอบครองวัตถุสิ่งเสพซึ่งมีภาพลักษณ์บางอย่างที่ผูกติดกับสินค้าเป็นความรู้สึกว่าตัวตนได้ยกระดับขึ้นให้สูงเด่นหรือเป็นไปตามใจปรารถนาคือความอยากเป็นและอยากมี (ภวัตถ์มหา) โดยไม่ต้องลงแรงใดๆ อีกต่อไปได้แก่ ความเป็นผู้มีชัยชนะโดยไม่ต้องลงแรงแข่งขันเพียงแต่ซื้อรองเท้าที่นักกีฬาตั้งระดับโลกโฆษณาเมื่อสวมใส่แล้วก็สามารถเป็นคนทันสมัยโดยไม่ต้องแสดงความสามารถใดๆ นอกจากซื้อสินค้ายี่ห้อดังหรือเป็นผู้ห่วยไยโลกโดยไม่ต้องปลูกป่าแต่ต้นเดียวเพียงแต่ซื้อสินค้าสี่เขี้ยวเท่านั้น

จากลักษณะของบริโภคนิยมข้างต้นซึ่งเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจผู้คนได้มากเพราะมันปรนเปรอตัวตนของผู้คนได้อย่างอเนกอนันต์ทั้งยังบรรลุผลได้อย่างรวดเร็วเพราะไม่ต้องใช้ความพยายามใดๆ นอกจากควักกระเป๋าจ่ายเงินเท่านั้น อีกประการหนึ่งการเสพหรือใช้สินค้ายี่ห้อเดียวกัน ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน จากการบริโภคดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการบริโภคไปจากเดิมคือการบริโภคเพื่อคุณภาพของชีวิต แต่การบริโภคในปัจจุบันได้พัฒนามาเป็นเครื่องหมายเพื่อให้ทำอะไรบางอย่างในทางสังคมจนเป็นการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ (Consumption of Sign) ซึ่งเป็นการบริโภคเพื่อฐานะทางสังคมเพื่อสร้างความทันสมัย (Modernization) ให้ทัดเทียมกับคนอื่นเพื่อต้องการความเคารพจาก

ตนเองและสังคม (Self Respect) ทำให้เกิดวัฒนธรรมฟุ่มเฟือย (Culture of Luxury) เพราะมีเป้าหมายสำคัญคือการหนีความล้าหลัง (Lag) และดิ้นรนจากการเป็นชายขอบของสังคม (Marginal of Society) ทำให้บริโภคนิยมแพร่หลายไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะผู้คนมีความเชื่อในบริโภคนิยมว่า บริโภคนิยมสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของตนได้ด้วยการทำให้จิตใจของผู้คนให้มีความอบอุ่น ความมั่นคงและความมั่นใจในตนเองมาก (Self Satisfaction) และยังเป็นหลักประกันในชีวิตทำให้ผู้คนรู้สึกมั่นใจในการดำเนินชีวิตและสามารถตอบสนองความต้องการส่วนลึกคือ ความรู้สึกพร้อมแห่งอัตตาของผู้คนได้โดยมีความสุขและความพึงพอใจสูงสุด แต่การบริโภคนิยมดังกล่าวไม่ได้เชื่อมสัมพันธ์กับคุณค่าใช้สอยหรือตอบสนองความต้องการที่แท้จริงภายในตัวมนุษย์ สินค้าและบริการส่วนใหญ่ไม่มีคุณค่าในการบริโภคเพื่อเป้าหมายที่แท้จริง ประเด็นที่น่าสนใจคือผู้คนในสังคมบริโภคนิยมบริโภคเพียงเพื่อสนองตอบต่อความต้องการที่ถูกระตุ้นให้เกิดขึ้นอย่างไม่มีความจำเป็นใดๆ เลย จึงทำให้ผู้บริโภคเพียงเพื่อคุณค่าเทียม คือ ความพึงพอใจ ความมีตัวตนใหม่ที่ทันสมัยและน่าพึงปรารถนาทำให้มีเสน่ห์เท่ๆ มีความโก้เก๋ มีความหรูหรา ชีวิตที่มีภูมิฐานภาพลักษณ์ รสนิยม ความโดดเด่นและอำนาจซึ่งเป็นการเนรมิตและอุปโลกน์ตัวตนใหม่เพื่อโลกแบบถวิลและปลื้มปลอความเป็นของไหลแห่งอัตตาโดยผ่านรูปทรงของสินค้าและการบริการโดยมีจุดประสงค์หลักเพียงเพื่อตอบสนองความรู้สึกพร้อมแห่งอัตตาซึ่งมีจุดหมาย (Ends) ในตัวเองไม่ได้เป็นเครื่องมือหรือมรรควิถี (Means) ที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตแต่อย่างใด

4.2 การบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนายอมรับว่าการบริโภคปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคพร้อมกับวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ มีความจำเป็นต่อความต้องการด้านกายและถือเป็นการดับทุกข์ด้านกายของมนุษย์โดยตรงซึ่งพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา (ม.อ.14/326/392) คือ หลักทางสายกลางของการดำรงชีวิตอันประกอบด้วยหลักของโยนิโสมนสิการ (ม.ม.12/15/18) คือ การรู้จักพิจารณาไตร่ตรองและเลือกเฟ้นอย่างรอบครอบ หลักสันโดษ (ส.น.16/14/233) คือการรู้จักพอใจและยินดีในวัตถุสิ่งเสพและในความกระสันอยากของตน และหลักมัตตัญญูตา (ที่.ส.9/125/73) คือ การรู้จักความพอประมาณและความพอดีในการบริโภคและการครอบครองในปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ ด้วยสติปัญญา การบริโภคและการครอบครองปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ

ตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทาตั้งกล่าวทำให้พระพุทธศาสนามีที่ต่อการบริโภคปัจจัย 4 ลักษณะสวนทางกับบริโภคนิยมทั้งในส่วนที่เป็นวิธีการและเป้าหมายของการบริโภคที่พระพุทธศาสนาเห็นว่า การบริโภคต้องเริ่มจากการใช้ปัญญาเป็นตัวนำทำการพิจารณาอย่างรอบคอบแบายด้วยความรู้เท่าทันตามความเป็นจริงกล่าว คือมองเห็นความต้องการที่จะได้รับจากการบริโภควัตถุสิ่งเสพ จึงทำการบริโภคด้วยความต้องการอันมุ่งตรงไปสู่เป้าหมายหรือประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ซึ่งทำให้ชีวิตมีภูมิคุ้มกันมีความระมัดระวังต่อเสน่ห์และทนต่อความเขี้ยววนของกามคุณคือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกายมีความรอบรู้และความรอบคอบทั้งการบริโภคการครอบครองและการแสวงหาตรงตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา โดยมีเป้าหมายคือ การพัฒนาคุณภาพของชีวิตซึ่งเป็นการสร้างสรรค์และพัฒนาตนด้วยการรู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักเสพ รู้จักบริโภค รู้จักครอบครองและใช้สอยปัจจัย 4 รู้จักเสวนากับผู้อื่นซึ่งร่วมไปถึงการรู้จักใช้เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อให้ได้คุณภาพชีวิตที่ดีงามเพื่อความเป็นอยู่โดยผาสุก (ประยงค์ จันทรังษ, 2552) เป็นการบริโภคเพื่อคุณค่าแท้ ซึ่งคุณค่าแท้เป็นคุณค่าในการใช้สอย (Use Value) และเป็นคุณค่าในตัวของคุณค่า (Intrinsic Value) หรือเป็นคุณค่าที่จับสินในตัวของมันเอง ไม่เป็นมรรคาก็ไปสู่จุดประสงค์อันกล่าวคือ ไม่อาจจะตั้งคำถามต่อไปอีก ได้เพราะมันไม่ไปเพื่อสิ่งอื่นอีกต่อไป คุณค่าแท้จึงเป็นคุณค่าสมบูรณ์ (Absolute Value) ในตัวของมันเอง (เดือน คำดี, 2530)

คุณค่าแท้เป็นสิ่งที่พ่วงมากับการบริโภคด้วยปัญญา ซึ่งเป็นคุณค่าของการใช้สอยและการครอบครองตรงตามคุณสมบัติของวัตถุสิ่งเสพเกิดจากการพิจารณาและการไตร่ตรองอย่างรอบด้านตามหลักของโยนิโสมนสิการ ทำให้มีท่าทีอย่างถูกต้องในการบริโภคด้วยการรู้จักคุณค่าแท้ เปลื้องคุณค่าเทียม เป็นการบริโภคที่ข้ามพ้นเรื่องของค่านิยมและรสนิยม (Beyond Taste) พร้อมกับกระแสนิยมของสังคม ด้วยการรู้จักเลือกเฟ้นและปฏิเสธประโยชน์เพื่อสุขภาพและความปลอดภัยของชีวิต เป็นการบริโภคที่ช่วยยกระดับและทำให้เลื่อนขั้นแห่งตนทั้งกายและจิตใจ (Self Development) พร้อมกับสติปัญญาให้เป็นอิสระจากความกระสันอยาก คือ กิเลสตัณหาและทนต่อแรงเสียดทานคือ ความเขี้ยววนจากวัตถุสิ่งเสพต่างๆ ด้วยการรู้จักแยกแยะว่าจะอะไรคือสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตจริงๆ และอะไรเป็นเครื่องบำรุงบำเรอหรือส่งเสริมฐานะทางสังคมตามสมัยนิยม คนที่เจริญทางจิตใจแล้วจะแยกต่อไปได้อีกว่า ในบรรดาสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตนั้นมี 2 อย่าง คือ สิ่งที่ร่างกายและสิ่งที่จิตใจต้องการจริงๆ คืออะไร และอะไรคือสิ่งที่ร่างกายต้องการซึ่งต้องพิจารณาด้วยจิตใจที่ไม่เป็นทาสของตัณหา เพราะมนุษย์ยังคงต้องการคุณค่าที่มีความหมายที่สูงกว่าและประเสริฐกว่าการสนองความต้องการที่ไม่รู้จักอิ่มตัว (ประเวศ อินทองปาน, 2545) ดังนั้น การบริโภคปัจจัย 4 และ

วัตถุสิ่งเสพอื่นๆ จึงเป็นเพียงมรรควิธีหรือเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตทั้งกายและจิตใจมีประเด็นสำคัญดังนี้

1. กายภาวนา ได้แก่ การฝึกอบรมกายซึ่งเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ 5 คือ รูป รส กลิ่น รส และสัมผัสต่างๆ ด้วยดีและปฏิบัติในสิ่งเหล่านั้นด้วยความถูกต้อง ไม่ให้เกิดโทษ ทำให้กุศลกรรมเจริญงอกงามและทำให้อกุศลกรรมเสื่อมสูญ
2. ศีลภาวนา คือ การฝึกอบรมศีลเป็นการพัฒนาความประพฤติ ให้อยู่ในกรอบหรืออยู่ในระเบียบวินัยด้วยการไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายทั้งตนเองและคนรอบข้างกับบุคคลในสังคมได้ด้วยดี มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่กันและกัน
3. จิตภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตเป็นการพัฒนาจิตให้มีความเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลายซึ่งมีความเมตตาความกรุณาความขยันหมั่นเพียร ความมั่นคงด้านอารมณ์ด้วยสมาธิและความสดชื่นเบิกบานเป็นสุขผ่องใส
4. ปัญญาภาวนา ได้แก่ การฝึกอบรมปัญญาซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญาให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงคือสภาวะ รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาสามารถทำจิตให้เป็นอิสระอยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลายพยายามเอาชนะกิเลสคือ ความกระสันอยาก ความยึดมั่นในสิ่งต่างๆ เพื่อปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากกองทุกข์ (พระธรรมปิฎก, 2539 ก) การบริโภคปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ ตามหลักพระพุทธศาสนามีเป้าคือ การพัฒนาคุณภาพของชีวิตด้วยการพัฒนากาย ศีล สมาธิ และปัญญาครบทั้ง 4 ด้าน ไม่ได้จมปลักอยู่กับการพัฒนากายหรือส่วนที่เป็นวัตถุ ซึ่งต่างจากบริโภคนิยมที่เน้นการพัฒนากายพร้อมกับการกระตุ้นความกระสันอยากในการบริโภคโดยแค่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะการบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนามีเป้าหมายที่ชัดเจนคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งทำให้เกิดความประสานความกลมกลืน ความลงตัวระหว่างชีวิตมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน (พระธรรมปิฎก, 2539ข) การบริโภคปัจจัย 4 และสิ่งเสพอื่นๆ จึงเป็นเพียงเครื่องมือ (Means) ไปจุดหมาย (Ends) ในตัวมันเองแต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการมีความสุขที่สูงหรือประณีตขึ้นเรื่อยๆ สำหรับผู้ที่ยังมีความสมัครใจและมีความยินดีในการบริโภคปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ เพียงเพื่อคุณค่าเทียมพระพุทธศาสนาได้ส้าทับย้ำเตือนว่าจะต้องมีอนิจจังสัญญาและอาทิวนัตถสัญญาคือ การมองเห็นความไม่เที่ยงแท้และโทษที่แฝงอยู่ในความสุขสำราญด้วย เพราะเป้าหมายของการบริโภคปัจจัย 4 และวัตถุสิ่งเสพอื่นๆ ตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่ที่ความงอกงามไพบูลย์แห่งชีวิต ด้วยการก้าวเข้าสู่พรมแดนแห่งพระนิพพานอันเป็นโลกุตตรสุข ซึ่งเป็นความสุขไม่ต้องอาศัยอามิสเป็นความสุขที่สูง

ประเด็นว่าการบริโภคและการครอบครองวัตถุสิ่งเสพรออยู่ข้างหน้า (สมภาร พนม 2546)

4.3 แนวคิดบริโภคนิยมตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

บริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุคือ การบริโภคที่ตอบสนองความต้องการส่วนเกินคือ การล่วงละเมิดสิทธิธรรมชาติซึ่งสิทธิธรรมชาติได้แก่ ความพอดีและความพอประมาณ แต่ผู้คนในสังคมบริโภคนิยมมุ่งตอบสนองความต้องการส่วนเกินอย่างต่อเนื่องจนการแสวงหามากเกิน สะสมมากเกินบริโภคเกินและครอบครองเกิน มุ่งสนองความต้องการส่วนเกินเพียงเพื่อให้ได้ความสุขและความพึงพอใจสูงสุดโดยไม่มีใครเห็นว่า ส่วนเกินเป็นสิ่งที่ต้องห้าม จึงทำให้ผู้คนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของบริโภคนิยมไว้ 2 ประการ คือ

1. การหลงใหลในรสของวัตถุนิยม คือ ความสะดวกสบายด้านกายเป็นความพึงพอใจและความเพลิดเพลินตรงตามความต้องการของกิเลสตัณหา ซึ่งทำให้ผู้คนถอนตัวไปขึ้นเพราะหลงในความเอร็ดอร่อยจาการของวัตถุนิยม จนตกเป็นทาสของวัตถุเพราะมีค่านิยมในวัตถุนิยม

2. การยึดวัตถุนิยมเป็นหลัก ได้แก่ มนุษย์ยึดวัตถุเป็นหลักโดยให้ความสำคัญกับวัตถุโดยมีความเชื่อว่า วัตถุเป็นเครื่องนำจิตใจ ถ้าพัฒนาวัตถุดี ปัญหาทุกอย่างย่อมได้รับการแก้ไขอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการหลงใหลในรสของวัตถุนิยมจึงนำไปสู่การพัฒนาเกินอย่างสุดโต่งระหว่างการพัฒนาด้านวัตถุกับด้านจิตใจ (พุทธทาสภิกขุ, 2549ก)

สำหรับผู้คนทั่วไปได้ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยมด้วยการยกย่องบูชาและลุ่มหลงในรสแห่งความเอร็ดอร่อยของความสุขเพียงเพื่อตอบสนองความรู้สึกพอใจแห่งอัตตาเป็นการส่งเสริมสัญญาตญาณ 3 ก คือ “ กิณ กาม เกียรติ ” (พุทธทาสภิกขุ, 2530) ทั้งนี้เพราะวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมีเสน่ห์และมีความยั่วยวนชวนให้ผู้คนลุ่มหลงหลงใหลและบูชาวัตถุนิยมและบริโภคนิยมคือ อัสสาทะ ได้แก่ ความสุขสำราญและความพึงพอใจ (พุทธทาสภิกขุ, 2541) ซึ่งทำให้ผู้คนมีความลุ่มหลง หลงใหล และมัวเมาในรสแห่งความสุขจากวัตถุ พุทธทาสภิกขุมีความเห็นว่าความสุขสำราญและความพึงพอใจที่ได้จากการเสพสุขจากวัตถุนิยมคือตัวศัตรูอันร้ายกาจของมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งใดซึ่งท่านได้เปรียบเทียบกับผู้คนที่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมมักมีความเห็นผิดคิดว่าวัตถุนิยมเป็นสิ่งที่ดีโดยมองไม่เห็นโทษและพิษภัยของวัตถุนิยมซึ่งไม่ต่างอะไรจากลูกหมูมีความหลงผิดคิดว่าแมวเป็นสัตว์น่ารัก มองไม่เห็นโทษและพิษภัยอันร้ายกาจของแมวแต่ประการใด (พุทธทาสภิกขุ, 2549ข) การที่ผู้คนมองไม่เห็นโทษและพิษภัยของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมทำให้ผู้คนตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทำให้วัตถุนิยมและบริโภคนิยมกัดกินความเป็นผู้มีจิตใจสูงทำให้มนุษย์ไม่

ไม่มีความเป็นมนุษย์และไม่มีความตั้งใจอย่างมนุษย์คือ ไม่มีความสะอาด ความสว่างและความดี แม้แต่การสนองตอบต่อสัญญาตญาณ 3 ก คือ กิณ กาม เกียรติและหลงบูชาความพอใจอย่างวัตถุนิยมสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้รับความสะดวกสบาย จึงทำให้วัตถุนิยมและบริโภคนิยมกัดกินความเป็นมนุษย์ให้สูญสิ้นไปในที่สุดและยังเป็นอุปสรรคร้ายของการธรรมะและการเผยแผ่ธรรมะ (พุทธทาสภิกขุ, 2543) พุทธทาสภิกขุเห็นโทษและพิษภัยของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมจึงตั้งความปรารถนาเพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ให้หลุดพ้นจากเงาของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไว้ตามที่ปรากฏในปณิธาน 3 ประการ คือ

- ปณิธานข้อที่ 1 คือ พยายามเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน
 - ปณิธานข้อที่ 2 คือ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา
 - ปณิธานข้อที่ 3 คือ การออกเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ, 2541)
- ปณิธานข้อที่ 3 ของพุทธทาสภิกขุคือการนำโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยมเพื่อไม่พัวพันเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน พุทธทาสภิกขุได้ตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่โดยการกล่าวให้เป็นปฏิญญาคือคือ ตัวอย่างที่ดีให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยการดำรงชีวิตด้วยความสมถะเรียบง่าย ประหยัด และมีประโยชน์สูง ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้เป็นคติพจน์ของสวนกุหลาบคือ “การเป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” หรือ “การกินอยู่อย่าง ใคร่อยู่สูง” ซึ่งเป็นหลักการที่ดีในการส่งเสริมการออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม การดำรงชีวิตตามหลักการของการเป็นอยู่อย่างต่ำของพุทธทาสภิกขุคือ “ กิณ ข้าวจันแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส ” ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

1. กิณ ข้าวจันแมว ได้แก่ การบริโภคอย่างเรียบง่ายตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา คือการบริโภคตามหลักของความพอดี พอประมาณ ความพอเพียง และเพียงพอด้วยการกินแต่พอดีไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาและไม่ยึดติดในรสชาติและสีกลิ่นของอาหาร
2. อาบน้ำในคู คือ การเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายด้วยการมีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีสถานที่หรูหราแพงเกินความจำเป็นแต่เน้นส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติซัดเกล้าจิตใจให้มีความประณีตคือ ความสะอาด ความสว่างและความสงบ เป็นการควบคุมจิตใจไว้ไม่ให้หลงไปตามความนิยมชมชอบ
3. เป็นอยู่อย่างทาส หมายถึง การดำรงชีวิตด้วยการเป็นอยู่อย่างปราศจากมานะ คือ ความถือตัวด้วยการไม่แสดงอาการจองหอง ไม่มีการยกหูชูหางไม่ว่าไร มีความสำรวมและระวังในพฤติกรรมของกายวาจาและใจ เป็นการรู้จักประมาณตนด้วยดี (พุทธทาสภิกขุ, 2549 ข)

ส่วนหลักการกระทำอย่างสูง (High Acting) พุทธทาสภิกขุมีความมุ่งหมายอย่างสูงสุดได้แก่การมุ่งถึงบรมธรรมที่มนุษย์ควรจะได้รับ ซึ่งได้ปฏิบัติตามหลักการของการ

กระทำอย่างสูงคือ “มุ่งมาดความว่าง ทำอย่างตายแล้ว กุมแก้วในมือ คินหมตทุกอย่าง ของสองตะเกียง” ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

1. มุ่งมาดความว่าง คือ การปล่อยวางและละวางด้วยการทำให้ว่างจากกิเลสสำคัญมั่นหมาย ความยึดมั่นในอดีตว่าเป็นตัวเราและสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กับเราๆ เป็นของเราเป็นการปลดปล่อยตนออกจากอำนาจของตัวตนและอุปาทานคือ ความกระสันตัณหาและความยึดมั่น

2. ทำอย่างตายแล้ว หมายถึง การตายเสียก่อนตาย เป็นการตายจากอัตตาที่ตัวตนและอุปาทานคือความยึดมั่นและความสำคัญมั่นหมายในความรู้สีกว่าสัตว์กู (อหังการ) และของกู (มังการ) โดยไม่มีความรู้สึกตัวกูและของกูเหลืออยู่อีกต่อไปในขณะที่ยังชีวิตอยู่

3. กุมแก้วในมือ ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักของพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ไม่ให้ผิดหลักและไม่ให้มีความผิดพลาดด้วยการเอาใจใส่ในการประพฤติปฏิบัติตามหลักของคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

4. คินหมตทุกอย่าง คือ การหวนคืนสู่ธรรมชาติ ระหว่างสรรพสิ่งและมนุษย์ เป็นธรรมชาติบางอย่างร่วมกันคือ มีลักษณะเลื่อนไหลไปตามกฎของธรรมชาติได้แก่ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน หากหลงไปยึดมั่นให้ความสำคัญมั่นหมายในอดีตาคือตัวกูของกูเป็น การทำผิดต่อหลักของธรรมชาติเกิดเป็นความทุกข์เพราะ ไม่เข้าไปตามความจริงของหลักธรรมชาติ

5. แจกของสองตะเกียง คือ การกระทำต่อผู้อื่นซึ่งเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ด้วยการให้ปันด้วยวัตถุสิ่งของและน้ำใจตามหลักของสังคหวัตถุ ส่วนคำว่าสองตะเกียง ได้แก่ การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการให้ความรู้ให้ธรรมเป็นวิทยาทานทำให้ผู้อื่นมีแสงสว่าง ด้านจิตใจและสติปัญญา (พุทธทาสภิกขุ, 2549 ข)

พุทธทาสภิกขุได้สร้างสวนโมกข์ซึ่งเป็นตัวอย่างในการพัฒนาด้านวัตถุ เพื่อให้วัตถุเป็นเครื่องมือในการรับใช้ธรรมเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้คนออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมีประเด็นสำคัญดังนี้

1. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พุทธทาสภิกขุจัดตั้งวัดแบบสมัยพุทธกาลโดยการสร้างสวนโมกข์ นับว่าเป็นวัดป่า ที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร เป็นต้น โดยมีการสร้างโบสถ์แบบสวนโมกข์เป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งถูกต้องตามกฎหมายและพุทธบัญญัติ สะดวกสบาย สามารถทำสังฆกรรมสำเร็จประโยชน์ด้วยดี และเป็นสถานที่แสดงพระธรรมเทศนาเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตลอดมา (พุทธทาสภิกขุ, 2525)

2. การอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรม พุทธทาสภิกขุได้ประยุกต์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นอุปายสอนธรรมด้วยการสร้างสะพานพิเอร์ และยังมีประเพณีที่

สำคัญๆ เช่น การเขียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาคือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ชักชวนและนำศาสนิกชนทำพิธีประทักษิณ ที่อุโบสถบนยอดเขาพุทธทองได้แสดงธรรมและได้ทำความเข้าใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อให้คนถึงวัตถุประสงค์ของการกระทำ ประเพณีการทำบุญเลี้ยงพระตามแบบของสวนโมกข์เป็นการดัดบาตรสาธิต ซึ่งทำเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านเห็นว่า ในครั้งพุทธกาลเขาเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์กันอย่างไร เมื่อทำถูกต้องแล้วเป็นการประหยัดทั้งเรี่ยวแรงและเวลาที่มีความสะดวกแก่เจ้าภาพผู้ที่มาทำบุญให้ทานโดยปฏิบัติตามหลักของอริยวงศะปฏิบัติ (พุทธทาสภิกขุ, 2525) และประเพณีเผาศพแบบโบราณที่มีชื่อเรียกว่าการกระทำสามสร้างคือ ปักเสาสี่มุมบนยอดเขาเป็นเพดาน การทำสามสร้างเป็นการอนุรักษ์ความคิดขั้นเยี่ยมของคนโบราณไว้ความหมายมีอยู่ว่า เสาสี่เสาคือ อริยสัจ 4 ส่วนผ้าขาวที่ตัดเป็นเพดานอยู่บนปลายเสาหมายถึง นิพพาน เป็นการสอนธรรมะให้ทุกคนได้เห็นว่าการปล่อยวางความดับสิ้นของสังขารนั้นต้องปฏิบัติตามหลักของอริยสัจ 4 จักให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2537)

3. การอนุรักษ์ศิลปกรรม พุทธทาสภิกขุได้สร้างโรงมหรสพทางวิญญาณที่เรียกกันทั่วไปว่า โรงหนัง ซึ่งตามฝาผนังภายในโรงหนังและที่เสาจามีภาพปริศนาธรรมและนิทานธรรมสอนใจเต็มไปหมดทั้งสองชั้น เป็นการอนุรักษ์การสอนธรรมแบบบรรพบุรุษที่เคยทำกันมาแล้ว ผลคือ ทำให้คนไม่รู้หนังสือก็เรียนธรรมะได้ อาศัยธรรมเป็นเครื่องประโลมใจให้ชีวิตเย็นสงบ (พุทธทาสภิกขุ, 2525) และยังมีศิลปกรรมที่สวยงามอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างประจำสวนโมกข์ คือ รูปปั้นอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ริบยาธรรมะจากรูปปฏิมาให้เห็นถึงสุทธิปัญญาเมตตาและขันติซึ่งแฝงอยู่ในใบหน้านั้น ผู้สนใจใฝ่ธรรมหลายคนได้รับประโยชน์มาแล้ว จากการใช้เวลาไปนั่งศึกษาธรรมะโดยไม่ต้องตั้งใจพิจารณาทำให้สามารถเห็นสาระธรรมได้อย่างต่อแท้ นอกจากตัวอย่างของการออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมข้างต้นแล้วพุทธทาสภิกขุยังได้เสนอแนวทางในการออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมีประเด็นสำคัญดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกใหม่ คือ การปรับเปลี่ยนจิตสำนึกแบบอัตตาซึ่งเป็นความรู้สึกรู้ว่าเป็นตัวกูของกู เพื่อให้เข้าใจถึงสภาวะหรือแก่นแท้ของชีวิตและสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นการคลายเกลียวแห่งความเหนียวแน่นของอัตตาคือ ตัวกูของกูลงได้ตามหลักพุทธธรรมดังนี้

1.1 ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความมีตัวตนมิใช่ตน (อนัตตา) โดยการพิจารณาชีวิตและสรรพสิ่งให้เข้าใจอย่างถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะของหลักธรรมชาติ ให้เกิดความเข้าใจอย่างต่อแท้ถึงสภาวะที่แท้จริงของชีวิตสิ่งทั้งปวงล้วนอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติที่มี

การเคลื่อนไหวหรือการแปรสภาพความเป็นทุกข์และความไม่มีตัวตนที่แท้จริง มีแต่ความทุกข์ของธรรมชาติที่เป็นไปธรรมดาอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2534)

1.2 อิทปิปัจเจยตา ได้แก่ การฟังฟังอิงอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติโดยพิจารณาให้เข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนหลักของความเป็นเหตุและเป็นผลของความเป็นเหตุเป็นปัจจัยอิงอาศัยกันของสรรพสิ่งทั้งหลาย (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.)

1.3 สญญตา คือ ความว่าง ได้แก่ การพิจารณาให้ประจักษ์ถึงความว่างซึ่งเป็นสภาวะแห่งความว่างที่ปราศจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา การมองชีวิตตนและสรรพสิ่งเป็นสภาพที่มีภาวะไร้อันปราศจากตัวตนทำให้เข้าใจชีวิตตนและสรรพสิ่งอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงโดยไม่ยึดมั่นในตัวตน (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.)

2. การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่คือการมีพฤติกรรมทางด้านกายทางจิตทางใจและทางด้านจิตใจให้มีความเรียบร้อยถูกต้องตั้งตามหลักพุทธธรรมดังนี้

2.1 อริยมรรค ได้แก่ การจัดระบบในการดำเนินชีวิตของผู้คนให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ หลักความพอดีและพอประมาณ ด้วยความเพียงพอและพอเพียง อันเป็นทางดำเนินชีวิตที่ดำเนินไปอย่างกลางๆ คือไม่หย่อนหรือตึงเกินไปในการดำรงชีวิตของผู้คน (พุทธทาสภิกขุ, 259 ข)

2.2 ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่างได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้มีพฤติกรรมด้านกายด้านวาจาและด้านจิตใจให้มีความเรียบร้อยมีความประณีตด้วยความสะอาดความสว่างและความสงบ (พุทธทาสภิกขุ, 2548)

2.3 อินทรีย์สังวร คือ การสำรวมหรือการระมัดระวังในเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัสทางกายและใจไม่ให้ความยินดีและยินร้ายในเวลาให้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส การสัมผัสทางกาย และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจโดยไม่ให้กิเลสตัณหาครอบงำจิตใจด้วยการมีสติเมื่อผัสสะคือการรู้เท่าทันในการกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอกโดยไม่ปล่อยให้จิตใจเป็นไปตามแรงผลักดันของกิเลสตัณหาและทนต่อแรงเสียดทานคือความเย้ายวนหรือเสน่ห์อันชวนให้ลุ่มหลงที่พ่วงมากับอารมณ์ต่างๆ ที่วิ่งเข้ามาปะทะชีวิต (พุทธทาสภิกขุ, 2529)

สรุปได้ว่า การบริโภคของผู้คนในสังคมบริโภคนิยมเป็นการบริโภคเพียงเพื่อตอบสนองความรู้สึกปรองแงอึดตา ไม่ได้บริโภคตรงตามวัตถุประสงค์ของการใช้สอยหรือตรงตามคุณสมบัติของวัตถุสิ่งเสพ แต่ผู้คนมุ่งบริโภคเพียงเพื่อคุณค่าเทียมคือ ความพึงพอใจความมีตัวตนใหม่ที่ทันสมัยและที่นำพียงปรารถนาทำให้มีเสน่ห์ ชีวิตที่มีภูมิฐาน ภาพลักษณ์

นิยม ความโดดเด่นและอำนาจเพื่อใช้กลบเกลื่อนและเปลี่ยนแปลงความเป็นของไหลแห่งอึดตา พุทธทาสภิกขุเห็นว่า การบริโภคเพียงเพื่อตอบสนองต่อความรู้สึกปรองแงอึดตาดังกล่าวคือ โทษและพิษภัยของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมโดยตรง ท่านจึงได้ร้อยพินหลักของการบริโภคที่ถูกต้องตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา คือ การกินอยู่แต่พอดีซึ่งมีความเรียบง่ายพอเหมาะและมีประโยชน์สูงตรงกับหลักการคือ “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” เป็นการบริโภคที่ถูกต้องมีขอบเขต กาลเทศะ ท่าที เป้าหมายและวิธีปฏิบัติเพื่อย้ำให้ตระหนักผู้ถึงคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม ประโยชน์ โทษ ไม่พุ่มเฟือย ไม่สุรุ่ยสุร่ายซึ่งเป็นการบริโภคที่มีสติและไม่ยึดมั่นอยู่กับวัตถุสิ่งเสพคือ การรู้เท่าทันสภาพจิตใจแห่งตน ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาคือความเคลื่อนไหวจากแห่งอึดตา

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

5.1 ระดับบุคคล ควรจะมีพฤติกรรมใหม่ที่ถูกต้องตามแนวทางการออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ ด้วยการส่งเสริมให้บุคคลรู้จักบริโภคและรู้จักครอบครองวัตถุสิ่งเสพต่างๆ ตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา โดยมีเป้าหมายคือการพัฒนาคุณภาพของชีวิต

5.2 ระดับสังคม ควรจะมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมในการบริโภคและในการครอบครองโดยตั้งเสพตามหลักศาสนา เพื่อออกจากอำนาจของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ที่มีค่านิยมใฝ่บริโภคและใฝ่ครอบครองวัตถุสิ่งเสพเกินความจำเป็น ซึ่งทำให้เกิดความพุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายและเปลืองประโยชน์

5.3 สังคมโลก ควรให้ความสำคัญกับสร้างจิตสำนึกใหม่ด้วยการมีแนวคิดแบบองค์รวมได้แก่การมีโลกทัศน์และชีวิตที่ถึงความเป็นทั้งหมดระหว่างชีวิต จิตใจ ครอบครัวยุชน วัฒนธรรม สังคมและธรรมชาติซึ่งความเป็นหนึ่งของระบบเดียวกันไม่สร้างความแปลกแยกระหว่างชีวิตจิตใจ ครอบครัวยุชน วัฒนธรรม สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่ายังคงมีประเด็นที่ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุเพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อเข้าใจแนวคิดของพุทธทาสภิกขุในหลายๆ ด้านมากขึ้นและสามารถนำแนวคิดที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของบริโภคนิยมดังนี้

- 6.1 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสังคมอุดมคติตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ
- 6.2 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดนิพพานตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ
- 6.3 ศึกษาเปรียบเทียบบริโภคนิยมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- กุลลิณี มุทชากลิน .2539. การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา. วิทยานิพนธ์ปริญญา
เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะทำงานของสวนอศุขมูลนิธิรวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในวาระครบ 50 ปี ของสวนโมกข์
2525. **ห้าสิบปีสวนโมกข์ เมื่อเข้าพุทธถึงเรา: ภาคหนึ่ง.** กรุงเทพมหานคร
เดือน คำดี. 2530. **ปัญหาปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์
- ประเวศ อินทองปาน. 2545. **เอกสารประกอบการสอนเรื่องพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**
ภาควิชาปรัชญาและศาสนา. คณะมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.
- ประยงค์ จันทร์แดง. 2552. **รายงานการวิจัยเรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการ**
ประยุกต์ พุทธธรรม. พระยา. มหาวิทยาลัยนเรศวรพระยา.
- พระธรรมปิฎก. 2539ก. **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม
- _____ 2539ข. **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม
- พุทธทาสภิกขุ. 2529. **ฟ้าสว่างระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน 1.** สุราษฎร์ธานี:
ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____ 2534. **คู่มือมนุษย์: ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____ 2538. **ศีลธรรมกับมนุษย์โลก.** สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____ 2541. **สันติภาพของโลก.** สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____ 2543. **ฟ้าสว่างทางธรรม.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____ 2548. **ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____ 2549ก. **ธัมมสังฆะของธรรมชาติกับอุดมคติทางการเมือง.** กรุงเทพมหานคร:
สุขภาพใจ.
- _____ 2549ข. **ปณิธาน 3 ประการ.** กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____ 2549ค. **เศรษฐศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____ ม.ป.ป. **พจนานุกรมธรรมของพุทธทาส.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระไพศาล วิสาโล. 2543. "พระพุทธศาสนากับทางเลือกในยุคบริโภคนิยม. **เสขิยธรรม.**
10: 12-13
- _____ 2551. **เบิกบานกลางคลื่นลม.** กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 9,12,14,15,16,20

- _____ ม.ป.ป. **สิงห์กานานนท์.** 2538. **รสนิยม: ภาษาในสังคมไทยยุคบริโภคนิยม.**
วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____ ม.ป.ป. **ศกอนันท์.** 2541. **เงินกับศาสนาเพชฌัญช่แห่งยุคสมัย.** กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- _____ พนมทา. 2546. "กิน: มุมมองของพุทธศาสนา." **วารสารพุทธศาสนศึกษา.**
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 10:80.